

Latinski cerkveni očetje in aristokratske ženske v puščavah Egipta

Gina Derhard, Jan Ciglencečki

1 Uvod¹

V zavesti kristjanov Egipt ni povezan le z biblijskimi zgodbami o Mojzesu in Sveti družini, ampak od nekdaj tudi z arhetipsko podobo puščave, ki je iz geografske realnosti že kmalu prerasla v metaforo duhovnega in asketskega življenja. Za literarni topos puščave je v patristični književnosti, zlasti latinski, značilna dinamična igra zrcalnih odsevov vrednot, predstav, želja in strahov, ki so jih cerkveni pisci vanjo projicirali. Literarno najbolj dovršen primer takšnega miselno-čustvenega konglomerata najdemo pri Evheriju Lyonskem (ok. 380–449), ki v svoji *Hvalnici puščavi* (*De laude eremi*)² s pomočjo alegoričnih razlag biblijskih odlomkov in zgledov iz sočasnega puščavskega meništvja oblikuje veličastno sintezo dotedanjih predstav puščave. Njegov literarni portret, nastal leta 427 ali 428, dokazuje, da je bila podoba puščave z vsemi njenimi realnimi in metaforičnimi odtenki že v začetku 5. stoletja globoko zasidrana v meniški duhovnosti na Zahodu. Pri Evheriju, ki sodi med najvidnejše zahodne »ideologe puščave«,³ je gotovo pomenljivo, da sam nikoli ni potoval v puščave, temveč je navdih za svojo *Hvalnico puščavi* črpal tako iz obstoječih literarnih upodobitev puščave kot iz prvoosebni pričevanj svojih sodobnikov, zlasti njegovega prijatelja Janeza Kasijana.⁴

Poleg Kasijana, ki je odigral ključno vlogo pri posredovanju puščavske duhovnosti latinskemu Zahodu,⁵ so bili v tem procesu pomembni tudi nekateri drugi latinski cerkveni očetje in z njimi povezane aristokratske ženske, ki so na lastne oči spoznali egiptovsko puščavništvo. Čeprav nihče od njih svoje poti v Egipt ne opisuje v obliki samostojnega potopisa – izjema v tem pogledu je le Egerija –,⁶ pa v njihovih delih ven-

1 Prispevek je nastal v okviru raziskave »Nudos amat heremus – puščava ljubi gole: Latinski cerkveni očetje v Egiptu«, ki poteka pod vodstvom obeh avtorjev.

2 Slovenski prevod: N. Bobovnik, »Evherij Lyonski: Hvalnica puščave«, *Keria* 22/1 (2020): 203–217.

3 Bobovnik in Derhard, »Eremita alter philosophus: pojmovanje askeze v poganski in krščanski filozofiji«, *Clotbo* 2/1 (2020), 5–31.

4 Ko je tako Evherij nekoč izrazil željo po potovanju v Egipt in Sveto deželo, mu je Kasijan v zameno ponudil literarno romanje ter mu posvetil svoje *Pogovore* (*Collationes*), v katerih opisuje svoja osebna srečanja s puščavniki.

5 O tem glej Bogataj »Janez Kasijan in prenos egiptovske meniške izkušnje na Zahod«, v tem zborniku.

6 O tem glej Bobovnik et al., »Romarska pričevanja o puščavskih očetih«, v tem zborniku, 101–103.

darle naletimo na posamezne odlomke, ki nam kljub svoji sporadičnosti razkrivajo najzgodnejšo zgodovino stikov med latinskim Zahodom in egiptovskim puščavništvom. V tem prispevku bova iz teh odlomkov poskušala izluščiti prvoosebna pričevanja o potovanjih v Egipt in srečanjih s tamkajšnjimi puščavniki, pri čemer bova v obzir vzela krog med seboj povezanih osebnosti, Melanije Starejše, Rufina, Hieronima in Pavle.⁷ Kljub temu da so bili njihovi medosebni odnosi včasih napeti, so si med seboj izmenjavali svoje izkušnje iz Egipta, bodisi prek živega stika bodisi prek korespondence, ter na ta način tvorili mrežo informacij o prvih egiptovskih puščavnikih, ki so prek njihovih spisov in vpliva pronicali v Evropo in soustvarjali podobo asketizma in meništva na latinskem Zahodu.

2 Melanija Starejša

Bogata Rimljanica Melanija Starejša (342–409), po poreklu iz Hispanije, sodi med najvplivnejše osebnosti, ki so v drugi polovici 4. stoletja potovale v egiptovske puščave.⁸ Kot predstavnica rimske aristokracije je imela dovolj premoženja, da si je lahko privoščila draga in dolga potovanja po Vzhodu. Pomembno vlogo v zgodovini je odigrala zlasti kot goreča podpornica asketskega gibanja, saj je s svojimi sredstvi podpirala gradnjo cerkva in samostanov v Sveti deželi, prek katerih so v stik z vzhodnim meništvom prišli mnogi latinski cerkveni očetje. Melanija je že pri dvaindvajsetih letih ovdovela in kmalu zatem, »ugrabljena od ljubezni do Boga«,⁹ začutila klic k asketskemu življenju. Po smrti dveh sinov je leta 372 zapustila Rim in se v spremstvu drugih kristjanov, katerih imen ne poznamo, odpravila na potovanje proti Jeruzalemu,¹⁰ v sklopu katerega je obiskala tudi Egipt.

Glavni vir o njenem romanju po egiptovskih puščavah in srečanjih s tamkajšnjimi starci so Paladijeve *Zgodbe za Lavza*, kjer ji avtor nameni veliko pozornosti in jo laskavo imenuje »Božji človek«. (9.1) Podatke o njenem obisku Egipta je Paladij verjetno dobil neposredno od nje, saj je kot menih nekaj časa preživel v znamenitem samostanu na Oljski gori, ki ga je Melanija ustanovila po prihodu v Jeruzalem. V *Zgodbah za Lavza* so tako kar tri poglavja posvečena Melaniji (46, 54, 55), večkrat pa se omenja tudi v anekdotah o drugih puščavnikih (5, 9, 10). Kar zadeva podrobnosti njenega prvega in najdaljšega potovanja v Egipt, v 46. poglavju izvemo, da je najprej priplula v Aleksandrijo,

7 Iz tega pregleda so izpuščeni nekateri drugi pomembni avtorji, kot sta na primer Janez Kasijan in Egerija, ki jih obravnavajo drugi prispevki v tem zborniku.

8 O Melanijem življenju glej Flusin, »Melania die Ältere«, v: *Lexikon des Mittelalters* 6, col. 490; Murphy, »Melania the Elder. A biographical note«, 59–77.

9 Paladij, *Zgodbe za Lavza* 46.1.

10 Okoliščine njenega odhoda iz Rima in potovanja proti Jeruzalemu opisuje Hieronim v *Ep.* 39.4, ki pri tem ne omenja njenega postanka v Egiptu.

kjer je takoj »razprodala svoje stvari, to naložila v zlatnike ter odšla na goro Nitrijo, da bi srečala skupnosti očetov Pamba, Arsizija, vélikega Sarapiona, Pafnucija iz Sketis, Izidorja, škofa pričevalca iz Hermopole, in Dioskora. Zadrževala se je pri njih pol leta, hodila naokrog po puščavi in obiskovala vse svete [*historoûsa pántas tous hagîous*].«¹¹

V zadnjem delu tega navedka, ki opisuje Melanijino romanje po puščavah, je še zlasti pomenljiv deležnik grškega glagola *historeîn*, saj evocira metodo antične historiografije, ki po eni strani podrazumeva prvoosebno izkušnjo, po drugi strani pa vključuje tudi pričevanja iz druge roke, ki jih je popotnik slišal na poti.¹² Oba vidika sta značilna za izkušnje latinskih popotnikov v Egiptu, ki so nekatere puščavske očete srečali osebno, o drugih – živih ali mrtvih – pa so zgolj slišali zgodbe in jih vtkali v svoja poročila.

Paladij znova opisuje Melanijo v 54. poglavju, kjer govori o njenem sedemindvajset let trajajočem bivanju v samostanu na Oljski gori v Jeruzalemu. V zvezi z njenimi potmi po Egiptu je nadalje zanimivo 55. poglavje, ki opisuje njeno vrnitev iz Jeruzalema v Rim leta 400, ko je bila Melanija stara šestdeset let. Iz tega drugega, verjetno zgolj tranzitnega potovanja po Egiptu je edina geografska referenca omemba mesta Peluzij na prehodu med polotokom Sinaj in Nilovo delto. Iz tega poglavja je razvidno, da je takrat potovala v družbi Silvanije in diakona Juvina, askalonskega škofa, z njimi pa je bil tudi Paladij sam. Žal v tem odlomku razen anekdote o njenem pogovoru z Juvinom o njihovi poti po Egiptu ne izvemo ničesar drugega.

Zgodbe za Lavza pa ne prinašajo le kronološko relevantnih podatkov o Melanijinih poteh po Egiptu, temveč so vanje vključene tudi njene osebne izpovedi o izkušnjah iz egiptovskih puščav. Najobsežnejše prvoosebno pričevanje je vključeno v 10. poglavje, posvečeno puščavniku Pambu, znanemu tudi iz apoftegmatskih zbirk, ki je ob Melanijinem obisku od nje prejel večjo vsoto denarja. Paladij opisuje Pambovo brezbriznost do zemeljskega bogastva, pri čemer navaja Melanijine besede:

»[...] in ko me je peljal k njemu v puščavo, sem mu prinesla škatlo za denar s tristo funti srebra in ga prosila, naj bo deležen mojega premoženja. On je sedel in pletel veje ter me samo z besedo blagoslovil in rekel: »Bog naj ti poplača.« In rekel je svojemu upravniku Origenu: »Vzemi in razdeli vsej bratski skupnosti po Libiji in otokih. Tista meniška naselja so revnejša.« Opozoril ga je, naj ne da nikomur v Egiptu, ker je ta dežela bogatejša. Jaz pa,« je rekla, »sem stala in pričakovala, da mi bo izkazal čast in slavo zaradi daru, in ko nisem ničesar slišala od njega, sem mu rekla: 'Da veš, gospod, koliko je – tristo funtov je.' On pa mi je odgovoril, ne da bi sploh dvignil pogled: 'Ta, ki si mu jih prinesla, otrok, ne potrebuje tehtnice. On, ki tehta gore, mnogo bolje pozna količino tega srebra. Če bi ga meni prinesla, si dobro govorila. Če pa Bogu, ki ne prezira dveh obolov, molči.' Tako je Gospod uredil, je rekla, 'da sem prišla na goro'.«
(*Zgodbe za Lavza* 10.4; prev. J. Hrovat)

11 *Zgodbe za Lavza*, 46.2; prev. J. Hrovat.

12 O tem prim. Bobovnik et al., »Romarska pričevanja o puščavskih očetih«, v tem zborniku, 87–88.

Navedeni odlomek je opis značilne romarske izkušnje obiska pri puščavniku, ki s svojo reakcijo zamaje vnaprejšnja pričakovanja obiskovalca, zaradi česar imajo takšna srečanja posebno preobrazbeno moč. Melanija je s tem prejela »duhovno lekcijo«, zaradi katere se je tudi odpravila na dolgo in nevarno romanje v puščavo.¹³ Paladij historični dogodek Melanijinega obiska pri Pambu na ta način pretvori v univerzalno moralno in poučno zgodbo, ki v marsičem spominja na anekdote iz apoftegmatске književnosti. Zgodba o puščavniku Pambu se zaključuje z Melanijino pripovedjo, da je kmalu zatem

»Božji mož umrl, ne vročičen ne bolan, ampak pri pletenju košare, ko je imel sedemdeset let. In dal me je poklicati, ko je bil že tik pred koncem, in ko je že odhajal, mi je rekel: 'Sprejmi to košaro iz mojih rok, da se me boš spominjala; ničesar drugega nimam, kar bi ti zapustil.'« Ko ga je mazilila in ovila telo s povoji, ga je položila v grob; nato je odšla iz puščave, košaro pa je imela s seboj do smrti. (*Zgodbe za Lavza* 10.5; prev. J. Hrovat)

Tudi ta odlomek razkriva utečeni protokol romarskih srečanj s puščavniki. Skromni darovi, običajno v obliki ročnih izdelkov, ki jih obiskovalec od slovesu dobi od puščavnika, imajo za prejemnika globoko duhovno in čustveno vrednost. Takšni »spominki«, ki so jih romarji odnesli domov, zanje predstavljajo simbolno vez s puščavo in njeno duhovnostjo. V zvezi z Melanijo podoben motiv srečamo tudi v 18. poglavju *Zgodb za Lavza*, v katerem ji znameniti puščavnik Makarij Aleksandrijski podari ovčjo kožo, ki je v tem primeru spomin na čudežne moči puščavskih starcev. Ovčja koža je namreč povezana z zgodbo o Makariju, ki je nekoč ozdravil slepega mladiča hijene, zaradi česar mu je ta v zahvalo prinesla ovčjo kožo.¹⁴

Zgodbe za Lavza razkrivajo tudi zgodovinski kontekst in teološke kontroverze, ki so pretresale meniške skupnosti v drugi polovici 4. stoletja. Leta 373, ravno v času Melanijinega obiska puščave, je arijanski škof Lucij v izgnanstvo pregnal pronicejske menihe. Na begu se jim je pridružila tudi Melanija, ki je takrat zapustila Egipt in svojo pot nadaljevala v Jeruzalem, kjer je nato ustanovila samostan na Oljski gori, ki je bil za mnoge menihe odskočna deska za odhod med puščavnike. Najslavnejši med njimi je gotovo Evagrijski Pontski, ki je ostal z Melanijo v stiku vse življenje.¹⁵ S samostanom na Oljski gori pa je tesno povezan tudi zvesti Melanijin duhovni sopotnik Rufin, ki se mu bomo posvetili v naslednjem poglavju.

13 Prav tam, 103.

14 Rufin isto zgodbo pripoveduje v *Cerkveni zgodovini* (11.4), vendar pri tem ne omenja Melanije.

15 Na Melanijo so naslovljena tudi številna Evagrijeva pisma (1, 8, 31, 32, 35, 37 in 64). Prim. Evagrijski Pontski, *Spisi in pisma*, 580.

3 Rufin

Po preklicu njihovega izгона je [Melanija] ustanovila v Jeruzalemu samostan, tam ostala sedemindvajset let in imela skupnost petdesetih devic. Z njo je živel tudi nadvse plemenit mož, njej podobnega značaja in izredno trden, Rufin iz Italije, iz mesta Akvileje, ki je kasneje postal vreden duhovništva. Med možmi ni najti modrejšega in dobrohotnejšega od njega. (*Zgodbe za Lavra*, 46.5; prev. J. Hrovat)

S temi besedami Paladij predstavi Rufina iz Ogleja (ok. 344/5–411), enega izmed tistih latinskih cerkvenih očetov, čigar življenje in literarni opus je prvoosebna izkušnja egiptovske puščave globoko zaznamovala.¹⁶ V mladosti je bil Rufin dober prijatelj Hieronima, s katerim sta skupaj študirala v Rimu in bila pozneje tovariša v znamenitem asketskem krogu v Ogleju.¹⁷ Ko je ta duhovno živahna skupnost razpadla, so se mnogi njeni člani razpršili na različne predele Sredozemlja, kjer so večinoma nadaljevali z asketskim življenjem. Hieronim je takrat odšel v sirska puščava, Rufin pa se je odpravil proti Egiptu. Natančen datum njegovega prihoda v Egipt je vprašljiv, vendar iz njegovega nadaljevanja Evzebijeve *Cerkvene zgodovine* (11.3) vemo, da je bil v Egiptu že leta 373 v času preganjanj pronicejskih menihov. Po dveh daljših bivanjih v Egiptu, ki sta skupaj trajala osem let,¹⁸ domnevno med leti 373–377 in 378–380, je odšel v Jeruzalem, kjer je skupaj z Melanijo Starejšo ustanovil samostan na Oljski gori in tam ostal do leta 396, ko je odpotoval nazaj v Italijo. Čeprav je po smrti leta 411 njegov vpliv ostal v senci sporov s Hieronimom, pa je kljub temu s svojim bogatim literarnim opusom zaznamoval recepcijo egiptovskega puščavništva na Zahodu.

Svoje bivanje v Egiptu Rufin omenja v *Zagovoru proti Hieronimu*, ki ga je leta 401 v času njunega spora glede Origenove teologije poslal Hieronimu.¹⁹ V svojem zagovoru, s katerim je poskušal opravičiti lastno pravovernost in diskreditirati svojega nekdanjega prijatelja, se Rufin sklicuje tudi na velike puščavske očete, ki jih je srečal med svojim bivanjem v Egiptu. O njih govori kot o »puščavskih učiteljih« (*eremi magistri*) in jih predstavlja kot »Božje prijatelje, ki so nas poučevali o tem, kar so se sami naučili od Boga.«²⁰ Eksplicitno sklicevanje na to, da se je *osebno* učil pri egiptovskih puščavnikih, je v tem polemičnem kontekstu, kot je razvidno tudi iz naslednjega odlomka, za Rufina pomembna referenca v sporu s Hieronimom:²¹

16 O Rufinovem življenju glej Murphy, *Rufinus of Aquileia (345–411). His Life and Works*.

17 O tem glej Bratož, »Girolamo e i suoi rapporti con Aquileia«.

18 *Zagovor proti Hieronimu* 2.15.

19 Duval in Schmidt, »Turannius Rufinus«, *Handbuch der Lateinischen Literatur der Antike*, ur. Jean-Denis Berger et al., 555.

20 *Zagovor proti Hieronimu* 2.15.

21 V zvezi s sporom o origenizmu glej tudi Hieronimovo *Ep.* 84.

Bog je hotel, da sem se šest let, ko je preteklo nekaj časa, pa še nadaljnji dve leti, zadrževal na kraju, kjer je bil Didim, s katerim si se ti sam bahal. Tam sta bila tudi Serapion in Amenit, nič manjša od Didima, ki ju ti niti videl nisi. Ta sta si bila po značaju, navadah in učenosti blizu kot brata. Na tistem kraju je živel tudi starec Pavel, učenec Petra Mučenca. Zdaj pa bom prešel na puščavske učitelje, od katerih smo se najpozorneje in najpogosteje učili, med njimi so bili Makarij, Antonov učenec, pa tudi drugi Makarij, Izidor in Pambo, vsi Božji prijatelji. Poučevali so nas o tem, kar so se sami naučili od Boga. (*Zagovor proti Hieronimu* 2.15; prev. N. Bobovnik)

Neposredno učenje od egiptovskih puščavnikov je torej v Rufinovih očeh nekakšno zagotovilo lastne pravovernosti in hkrati močan argument zoper Hieronima, ki vseh teh puščavskih starcev, v nasprotju z njim, ni osebno spoznal. Ironično je Rufinovo potovanje po Egiptu opisal prav Hieronim v svojem 3. pismu iz leta 375, napisanem dolgo pred njunim sporom. V njem omenja, da je Rufin obiskal polanahoretsko naselbino v Nitriji, kjer je srečal blaženega Makarija, ter skoraj zavistno dodaja: »Kajti jaz, ki se mi je želja, da bi si z dopisovanjem čarala pred duha podobo pričujočnosti, zdela zelo drzna, slišim, da greš [Rufin] globlje in globlje v egiptovske samote, obiskuješ zbere menihov in hodiš med božjo družino na zemlji.«²²

Osebne izkušnje iz egiptovske puščave Rufinu služijo tudi pri pisanju nadaljevanja Evzebijev *Cerkvene zgodovine*, ki jo zaključí leta 402 ali 403.²³ V poglavjih, posvečenih egiptovskim puščavnikom, Rufin tako ne skriva, da piše iz lastnih izkušenj:

V tistem času so po Egiptu [...], še zlasti na odmaknjenih ozemljih nitrijske puščave, živeli starci Makarij, Izidor, drugi Makarij in tudi Antonova učenca Heraklid in Pambo. Po njihovem življenju in dejanjih sodeč namreč niso živeli med smrtniki, temveč so zanje verjeli, da so že med zgornjimi angeli. Pripovedujem in popisujem dejanja teh, ki sem jih osebno videl in bil vreden, da sem bil njihov tovariš v trpljenju. (*Cerkvena zgodovina* 11.4; prev. N. Bobovnik)

Tudi v tem primeru osebna izkušnja z egiptovskim puščavništvom Rufinu v lastnih očeh zvišuje verodostojnost in daje avtoriteto za dokončanje zgodovine Cerkve. Znotraj slednje ima pomembno mesto tudi puščavniško gibanje, zato vanjo vključi tudi anekdote, ki govorijo o preganjanju puščavnikov in čudežnih ozdravitvah. Same puščavnike in njihov način življenja predstavlja kot komplementarni protipol velikim cerkvenim učenjakom: »V tistem času je Egipt cvetel ne le zaradi mož, učenih v krščanski filozofiji, temveč tudi zaradi tistih, ki so vztrajali v širni puščavi in tam s preprostim življenjem in iskrenim srcem delali čudežna apostolska znamenja.«²⁴

22 *Ep.* 3.1; prev. F. K. Lukman.

23 Duval in Schmidt, »Turannius Rufinus«, v: *Handbuch der Lateinischen Literatur der Antike*, ur. Jean-Denis Bergerger et al., 564.

24 *Cerkvena zgodovina* 11.8; prev. N. Bobovnik.

Kot potencialno pomemben vir informacij o Rufinovih izkušnjah v egiptovskih puščavah moramo nazadnje omeniti še njegov latinski prevod anonimnega romarskega potopisa *Zgodbe menihov v Egiptu* leta 404, saj gre za precej svobodno parafrazo grškega izvirnika, ki ga Rufin dopolnjuje z lastnimi vtisi iz časa svojega bivanja v Egiptu, pri čemer je pogosto težko z gotovostjo reči, kaj so njegovi dodatki.²⁵

4 Hieronim in Pavla

Predzgodba Hieronimove poti v Egipt sega v čas njegovega drugega rimskega obdobja (382–385), ko pride v stik s skupino aristokratskih žensk z močnimi asketskimi nagnjenji ter postane njihov duhovni spremljevalec in eksegetični učitelj.²⁶ Med njimi je tudi Pavla (347–404), njegova poznejša sopotnica v Egipt, ki se je temu asketskemu krogu pridružila po smrti svojega moža.²⁷ V to obdobje sodi tudi Hieronimovo službovanje pri papežu Damazu, ko si z naraščanjem svojega vpliva pridobi mnoge sovražnike med bogatimi Rimljani. S papeževo smrtjo leta 384 izgubi svojega najmočnejšega zaščitnika in je po smrti Pavline hčerke Blesile prisiljen zapustiti Rim.²⁸ V spremstvu prijatelja Vincencija in svojega brata Pavlinijana tako avgusta leta 385 znova odpotuje proti Vzhodu, na poti pa se jima pridružita še Pavla in njena hčerka Evstohija.²⁹ Skupaj nadaljujejo pot do Jeruzalema, se udeležijo romanja po biblijskih krajih Svete dežele, nato pa od tam odrinejo proti Egiptu. Po kratkem postanku v Aleksandriji se odpravijo v puščavo, da bi obiskali puščavske naselbine in njihove prebivalce. Iz Egipta se nato s Pavlo vrneta v Betlehem, kjer ustanovita dva samostana, moškega in ženskega.

Hieronima je puščava od nekdanj navdihovala, kar se odraža tudi v njegovem literarnem opusu, s katerim se uvršča med prve zahodne »ideologe puščave«.³⁰ Seznanjen je bil tudi z egiptovskim puščavništvom (deloma tudi prek korespondence z Rufinom), o katerem je pisal že dolgo prej, preden sta skupaj s Pavlo odpotovala v Egipt. Med deli iz obdobja pred obiskom Egipta velja omeniti njegovo vplivno *Življenje svetega Pavla, prvega puščavnika*

25 O primerjavi Rufinovega latinskega prevoda in grškega izvirnika glej Eva Schulz-Flügel, ur. *Tyrannius Rufinus: Historia monachorum sive De vita sanctorum patrum*. Patristische Texte und Studien 34 (Berlin; New York: W. De Gruyter, 1990).

26 O Hieronimovem življenju glej Duval in Schmidt: »Eusebius Sophronius Hieronymus«, v: *Handbuch der Lateinischen Literatur der Antike* 6,2, ur. Jean-Denis Berger et al., 122–292; Fürst, *Hieronymus. Askese und Wissenschaft in der Spätantike*; Schlange-Schöninghen, *Hieronymus. Eine historische Biografie*.

27 O Pavlinem življenju glej: Krumeich, »sv. Pavla«, v: *Reallexikon für Antike und Christentum* 26, 1138–1147; PCBE 2/2, 1617–1626; PLRE 1, 674–675.

28 Hieronimovi nasprotniki za Blesilino smrt okrivijo njega, ker naj bi jo prepričeval v pretirano postenje.

29 Krumeich, *Hieronymus und die christlichen feminae clarissimae*, 68–107; Brown, *Telo in družba: spolno odrekanje v zgodnjem krščanstvu*, 455–481.

30 O Hieronimu kot »ideologu puščave« glej Ciglencečki in Bobovnik, »Blue Deserts: Jerome and the Origins of Monasticism in the Adriatic«.

(*Vita Pauli primi eremitaе*), napisano okrog leta 375, ki se dogaja v egiptovski Vzhodni puščavi.³¹ Egiptovske puščavnike eksplicitno omenja tudi leta 384 v svojem 22. pismu, posvečenem Pavlini hčerki Evstohiji. V njem navaja anekdoto, v kateri nastopajo veliki puščavski očetje Makarij, Izidor in Pambo (22.33), ter pojasnjuje, da je takrat v puščavski naselbini Nitriji bivalo pet tisoč menihov, ki jih deli na tri »rodove«: cenobite, anahorete in »tiste, ki jih imenujejo *remnuoth*«. (22.34)³² Slednji po Hieronimu živijo v skupinah po dva, tri ali več, si med seboj delijo hrano ter pogosto prebivajo v mestih in zapuščenih utrdbah.³³

Med poznejšimi deli, povezanimi z Egiptom, je treba omeniti zlasti njegov prevod *Pahomijevega pravila*, ki je nastal kmalu po Pavlini prezgodnji smrti leta 404 z namenom, da bodo »naši bratje lažje sledili vzoru egiptovskih menihov po Tebaidi«. ³⁴ Tudi sicer Hieronim v svojem obsežnem opusu pogosto omenja Egipt, vendar večinoma v kontekstu biblijske eksegeze. Prav zato so toliko bolj zanimivi tisti redki odlomki, ki pričajo o njegovih *prvoosebni*h izkušnjah v egiptovskih puščavah. V tem pogledu sta relevantna zlasti njegovo 108. pismo (Pismo Evstohiji), oz. nekrolog v obliki pisma, ki ga je Hieronim poslal Evstohiji ob smrti njene matere Pavle,³⁵ ter kratka omemba poti v Egiptu v njegovem *Zagovoru proti Rufinu*.

V 108. pismu Hieronim pojasnjuje, da sta Pavlino zanimanje za puščavsko meništvo spodbudila Epifanij iz Salamine in Pavlin iz Antiohije, ki ju je srečala v Rimu.³⁶ Nanjo sta morala velik vtis narediti tudi Atanazijevo *Življenje svetega Antona* in Hieronimovo *Življenje svetega Pavla*, na kar verjetno namiguje odlomek, ki opisuje Pavlino razpoloženje pred odhodom v puščavo: »Veselila se je, da bo sama – če sploh lahko rečem, da je bila kdaj sama – in brez spremstva hodila po puščavi Antonov in Pavlov.«³⁷ Njeno trdno odločenost in hrepenenje po puščavi povzema naslednji odlomek: »V njej je bila občudovanja vredna zavzetost in hrabrost, ki bi jo komaj pripisal ženski! Pozabila je na svoj spol in šibkejšo telo ter si želela s svojimi deklicami živeti med toliko tisoči menihov. Vsej tej zbrani množici bi jo nemara uspelo zadržati pri sebi, če v njej ne bi bilo tako velike želje, da obiše še druge kraje svetnikov.«³⁸

Odlomki, v katerih Hieronim opisuje potovanje s Pavlo po Bližnjem vzhodu, se pogosto osredotočajo na biblijske kraje in dogodke, ki so s temi lokacijami povezani.

31 »Življenje menih Pavla«. Prevod Julijana Visočnik. V: *Tretji dan: verski časopis študentov in izobražencev* 36/7–8 (2007): 27–32.

32 *Ep.* 22.34.1.

33 Prav tam, 22.34.2.

34 Slovenski prevod: glej dodatek v tem zborniku. Prev. N. Bobovnik in J. D. Bogataj.

35 Podrobneje o 108. pismu glej Cain, *Jerome's Epitaph on Paula. A Commentary on the Epitaphium Sanctae Paulae*.

36 *Ep.* 108.6.1–2.

37 Prav tam, 108.6.2; prev. N. Bobovnik.

38 Prav tam, 108.14.2; prev. N. Bobovnik.

Tudi njegov opis Egipta se tako začena s svetopisemskimi referencami, vendar pa fokus kmalu preide na Pavlo in njena srečanja s puščavniki. Po opisu topografije Egipta in aluzijah na tamkajšnje biblijske kraje, začne Hieronim opisovati »Božje mesto Nitrijo, kjer krepost vsak dan kot najčistejši natron izmiva grehe mnogih«,³⁹ nato pa v zanj značilnem retoričnem slogu predstavi še Pavlin obisk te puščavske naselbine:

Ko je to videla in ko so ji prišli naproti sveti in častitljivi mož, spovednik Izidor in preštevilne množice menihov, med katerimi je bilo mnogo duhovnikov in levitov, se je sicer veselila Gospodove slave, vendar pa zatrjevala, da sama ni vredna tolikšne časti. Kaj bi torej našteval Makarije, Arsenije, Serapione in druga imena Kristusovih stebrov? Čigave celice ni obiskala? Komu se ni vrgla pred noge? Verjela je, da v vsakem izmed svetih zre Kristusa, in se veselila, da je vse, kar koli je prinesla njim, prinesla Gospodu. (*Ep.* 108.14.2; prev. N. Bobovnik)

Podobno kot Melanija Starejša ob svojem obisku aba Pamba je tudi Pavla na svojem potovanju puščavnike finančno podpirala. Iz opisa njune poti izvemo še, da bi Pavla v puščavi ostala dlje, če v njej ne bi gorela še večja želja po Sveti deželi, zaradi česar sta, kot pravi Hieronim, sredi največje vročine zapustila Egipt.⁴⁰ (108.14.3).

Navedeni odlomki iz 108. pisma so glavni vir za Pavlino in Hieronimovo potovanje k egiptovskim puščavnikom. Svoj obisk puščave Hieronim sicer na kratko omenja še v *Zagovoru proti Rufinu*, napisanem leta 402, kjer v zvezi s tem zapiše: »Od tam [iz Jeruzalema] sem se nameril v Egipt, obhodil samostane v Nitriji in opazil, da se med zbori menihov skrivajo gadje.«⁴¹ V kontekstu spora, ki se je glede origenizma razplamtel med Hieronimom in Rufinom, so z »gadi« misljeni puščavniki, naklonjeni Origenovemu nauku.⁴²

V tem sporu je bil kot pristaš origenizma na Rufinovi strani tudi Paladij, avtor *Zgodb za Lavza*, na osnovi katerih vemo, da je bil Hieronim z nekaterimi egiptovskimi puščavniki v stikih tudi po vrnitvi v Betlehem. V zvezi s tem velja navesti odlomek iz 36. poglavja, posvečenega puščavniku Pozejdoniju, kjer se omenjata tako Hieronim kot Pavla:

Izvedel pa sem tudi za tole prerokbo tega moža [Pozejdonija]. V onih krajih je živel neki duhovnik Hieronim, ki ga je krasilo večše obvladovanje latinskega govora in pa naravna nadarjenost. Vendar je bila v njem taka zlohotnost, da je zatemnila večino njegovih besed. Pozejdonij mi je torej potem, ko je več dni preživel z njim, rekel na uho: »Vdova Pavla, ki skrbi zanj, bo umrla pred njim in se tako rešila njegove zlohotnosti, kot slutim. Zaradi tega moža ne bo v tistih krajih prebival noben svet mož,

39 Prav tam, 108.14.1; prev. N. Bobovnik.

40 Njunemu hitremu odhodu iz puščave je morda botrovalo tudi razočaranje, ker ju menihi niso želeli sprejeti v svojo skupnost, glej Schlange-Schöningh, *Eine historische Biografie*, 201.

41 *Zagovor proti Rufinu* 3.22; prev. N. Gačnik.

42 O origenističnem sporu, ki je ob koncu 4. stoletja razdelil puščavnike na dva tabora, glej Evagrij Pontski, *Spisi in pisma*, 19.

ampak bo njegova zavist dosegla celo njegovega lastnega brata.« Med drugim se je zgodilo tudi tole: pregnal je namreč tudi blaženega Oksiperentija, Italca, in še nekega Egipčana Petra in Simeona, čudovite može, ki sem jih tedaj že spoznal za odobravanja vredne. (*Zgodbe za Lavza* 36.6; prev. J. Hrovat)

Iz teh Paladijevih besed je med drugim razvidno, da je bil Hieronim v Betlehemu v stiku vsaj z dvema egiptovskima puščavnikoma, tako s Pozejdonijem, ki je več kot leto preživel v okolici Škrlatne gore sredi egiptovske Vzhodne puščave,⁴³ kot tudi z Egipčanom Petrom. Njegovo poznanstvo z obema pa očitno ni bilo posebno prijateljsko, kar Paladij pripisuje Hieronimovi notorični prepirljivosti.

5 Zaključek

V očeh Melanije Starejše, Rufina, Hieronima in Pavle so bili egiptovski puščavniki zgled asketskega življenja, ki so se mu želeli tudi sami približati in ga doživeti na lastne oči. Srečanja z egiptovskimi starci so v njih pustila globok vtis in zaznamovala njihovo nadaljnjo pot, zlasti pri Rufinu in Hieronimu pa je bivanje v egiptovski puščavi vplivalo tudi na njuno literarno in prevodno ustvarjalnost, prek katere sta puščavsko duhovnost in način življenja posredovala latinskemu Zahodu. V tem prispevku sva želela predstaviti temeljne vire, ki zadevajo njihova potovanja in izkušnje v Egiptu, kar je zgolj prvi korak na poti k celovitejši rekonstrukciji najzgodnejše zgodovine stikov med latinskimi cerkvenimi očeti in egiptovskim puščavništvom. Pri tem se namreč zastavlja cela vrsta med seboj prepletenih vprašanj, ki jih bo treba v prihodnje podrobneje raziskati: Kakšna je bila podoba egiptovskih puščav v očeh latinskih cerkvenih očetov? Kako se je v stiku z Egiptom izoblikovala zahodna ideologija asketskega načina življenja? Kdo so bile ključne osebnosti egiptovskih puščav v času druge polovice 4. stoletja, ko so v Egipt potovali prvi latinski cerkveni očetje? Kakšno duhovnost so gojili in kakšna pravila (regule) so določala njihova življenja? Kakšno vlogo so imele pri tem teološke kontroverze, zlasti origenistični spor? Kakšen vtis so latinski cerkveni očetje pustili pri puščavnikih v Egiptu in kakšen je bil, če sploh, njihov vpliv nanje? Kako je duhovnost puščave prek posredništva posameznih cerkvenih očetov potovala na Zahod?

Pri latinskih cerkvenih očetih se v odnosu do egiptovske puščave kaže določena dvojnost: po eni strani je fizična realnost puščave dojeta kot blaženi kraj (*locus amoenus*) duhovnega življenja in kot taka cilj njihovih potovanj v Egipt, po drugi strani pa puščava že zgodaj preide v literarni topos in postane metafora za duhovno in asketsko življenje. Kot enega ključnih avtorjev v tem procesu lahko še

43 O puščavski naselbini v okolici Škrlatne gore glej Bobovnik et al. »Romarska pričevanja o puščavskih očetih«, v tem zborniku, 99–103.

enkrat izpostavimo Evherija iz Lyona, ki sam nikoli ni potoval v Egipt, in za konec navedimo nekaj značilnih odlomov iz njegove *Hvalnice puščavi*, v katerih opisuje egiptovske puščavnike:

In kaj naj še povem o Janezu, o Makariju in mnogih drugih, ki so, čeprav sredi puščave, živeli kot v nebesih? Gospodu so bili tako blizu, kolikor je še sploh prav, da je človek blizu Bogu. Prisojstvovali so Božjim delom v največji meri kot jim mi, ki smo odeti v meso, sploh lahko. V duhu so strmeli v višave in se dvigali k nebeškim skrivnostim. Svojo svetost so izkazovali bodisi v tihih razkritjih bodisi v odmevnejših znamenjih. Naklonjenost puščavski samoti jih je privedla vse do tega, da so bili v telesu sicer še na zemlji, v duhu pa že v nebesih. Puščavsko celico naj torej po pravici imenujem sedež vere, skrinja kreposti, svetišče dobrote, zakladnica milosti, skladišče pravičnosti. Kakor imajo namreč po velikih hišah dragocenosti kot v kakšni trdnjavi shranjene na odmaknjenih mestih, tako je tudi veličastje svetnikov skrito v puščavi. Narava jih sama varuje za svojimi neprehodnimi mejami. Prebivajo na zapuščeni zemlji kakor v zaprti sobi, da stik s preveč ljudmi puščave ne bi oskrnil. Toda Gospod vsega stvarstva je dobro storil, ko teh dragocenosti ni le skrjal v najbolj odmaknjeni del neke hiše, pač pa jih je, če je bilo potrebno, od tam tudi vzel in pokazal. (27–28) [...] Kdo bi mogel naštetati vse odlike puščave, vse udobje za krepostne može, ki živijo v njej? V svetu prebivajo, a so hkrati, kakor da bi ta svet že zapustili. Kot piše apostol, se »potikajo po puščavah, po gorah, po votlinah in podzemeljskih jamah«. ⁴⁴ Upravičeno pravi, da jih ta svet ni vreden. Tuj jim je hrup človeških skupnosti, odmaknjeni so, spokojni, molčeči in nič manj brez želje kot tudi same zmožnosti za greh. (31) [...] Nobena še tako rodovitna zemlja se ne more primerjati s puščavskimi tlemi! Je sploh kakšna pokrajina bogatejša? Nikjer ne vzklije več žita, ki bi do vse polnosti nasitilo lačne. Da bi še kje trte bile tako polne? Prav v puščavi se pridela največ tistega vina, ki »razveseljuje srce človeku«. ⁴⁵ So še kje takšni pašniki? (*Hvalnica puščavi* 27–40; prev. N. Bobovnik)

Bibliografija

- Bobovnik, Nena in Gina Derhard. »Eremita alter philosophus: pojmovanje askeze v poganski in krščanski filozofiji«. *Clotho* 2/1 (2020): 5–31.
- Bratož, Rajko. »Girolamo e i suoi rapporti con Aquileia«. *Quaderni giuliani di storia* 34/1 (2013): 7–32.
- Brown, Peter. *Telo in družba: spolno odrekanje v zgodnjem krščanstvu*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2007.
- Cain, Andrew. *A Jerome's Epitaph on Paula. A Commentary on the Epitaphium Sanctae Paulae with an Introduction, Text, and Translation*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

⁴⁴ Heb 11,38.

⁴⁵ Ps 104,15.

- Ciglencečki, Jan in Nena Bobovnik. »Blue deserts: Jerome and the Origins of Monasticism in the Adriatic«. *Bogoslovni vestnik* 81/1 (2021). (Pred izidom.)
- Hieronim. »Življenje meniha Pavla«. Prevod Julijana Visočnik. V: *Tretji dan: verski časopis študentov in izobražencev*, l. 36, št. 7/8 (2007): 27–32.
- Duval, Yves-Marie in Peter Lebrecht Schmidt. »Eusebius Sophronius Hieronymus«. V: *Handbuch der Lateinischen Literatur der Antike 6,2: Die Literatur im Zeitalter des Theodosius (374–430 n. Chr.), Zweiter Teil: Christliche Prosa*, ur. Jean-Denis Berger et al., 122–292. München: Beck, 2020.
- Duval, Yves-Marie in Peter Lebrecht Schmidt. »Turannius Rufinus«. V: *Handbuch der Lateinischen Literatur der Antike 6,2: Die Literatur im Zeitalter des Theodosius (374–430 n. Chr.), Zweiter Teil: Christliche Prosa*, ur. Jean-Denis Berger et al., 536–579. München: Beck, 2020.
- Evagrij Pontski. *Spisi in pisma*. Prevedla Gorazd Kocijančič in Alen Širca. Ljubljana: KUD Logos, 2015.
- Evherij Lyonski. »Hvalnica puščavi«. Prevod Nena Bobovnik. V: *Keria* 22/1 (2020): 203–217.
- Flusin, Bernard. »Melania die Ältere«. V: *Lexikon des Mittelalters* 6, sp. 490. München; Zürich: Artemis & Winkler, 1993.
- Fürst, Alfons. *Hieronymus. Askese und Wissenschaft in der Spätantike*. Freiburg: Herder, 2016.
- Hieronim. »Življenje meniha Pavla«. Prevod Julijana Visočnik. V: *Tretji dan: verski časopis študentov in izobražencev*, l. 36, št. 7/8 (2007): 27–32.
- Jones, Hugh Martin et al. *The Prosopography of the Later Roman Empire I. A.D. 260–395* (= PLRE). Cambridge: Cambridge University Press, 1971.
- Krumeich, Christa. *Reallexikon für Antike und Christentum* 26, ur. Georg Schöllgen. Stuttgart, Hiersemann, 2015.
- Krumeich, Christa. *Hieronymus und die christlichen feminae clarissimae*. Bonn: Habelt, 1993.
- Murphy, Francis Xavier. »Melania the Elder. A biographical note«. *Traditio* 5 (1947): 59–77.
- Murphy, Francis Xavier. *Rufinus of Aquileia (345–411). His Life and Works*. Washington: The Catholic University of America Press, 1945.
- Paladij. *Zgodbe za Lavza*. Prev. Jasna Hrovat. Ljubljana: KUD Logos, 2018.
- Piètri, Charles in Luce Piètri. *Prosopographie chrétienne du Bas-Empire II. Prosopographie de l'Italie chrétienne (313–604)* (= PCBE). Pariz: École française de Rome, 1999–2000.
- Schlange-Schöningen, Heinrich. Hieronymus. *Eine historische Biografie*. Darmstadt: wbg Philipp von Zabern, 2018.
- Schulz-Flügel, Eva, ur. *Tyrannius Rufinus: Historia monachorum sive De vita sanctorum patrum*. Patristische Texte und Studien 34. Berlin; New York: W. De Gruyter, 1990.